

MICHEL SERRES

Christopher Watkin, *Michel Serres: Figures of Thought*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2020, 472 p., ISBN 9781474405744, £24.99.

Het werk van Michel Serres valt lastig samen te vatten, grotendeels omdat zijn filosofie zelf draait om de vraag of samenvatten wel een gewenste filosofische handeling is. Serres' werk heeft daarom maar weinig secundaire literatuur geproduceerd. Het nieuwste boek *Michel Serres: Figures of Thought* van Christopher Watkin claimt dan ook de eerste volwaardige Engelstalige inleiding te zijn tot zijn werk. De Engelstalige literatuur beperkte zich tot nu toe tot een aantal geredigeerde volumes en studies over specifieke thema's (zoals de boeken van Maria Assad of Vera Bühlmann). In het Frans bestonden er wel al wat overzichten over Serres maar vaak al gedateerd, zoals de inleidingen van Anne Crahay of Alessandro Delcò. Watkin biedt voor het eerst een volledig overzicht van het werk van de recent overleden Michel Serres.

Zoals Watkin terecht opmerkt, heeft Serres nooit school gemaakt op dezelfde wijze als andere grote Franse filosofen dat deden. "We zullen tevergeefs zoeken naar een Serresiaanse school van denkers, en bijna nooit een groep Serresianen tegenkomen naast de Deleuzianen, Foucauldianen en Derrideanen op de grotere academische conferenties" (1-2). Dat gebrek aan aandacht is best vreemd. Serres heeft zeker genoeg boeken gepubliceerd en een aantal daarvan, zoals *Petite Poucette* en *Temps des crises* werden al snel bestsellers. Eerdere boeken zoals *Les cinq sens* en *Le Contrat naturel* werden uitvoerig besproken in de media en kwamen zelfs aan bod in het beroemde programma *Apostrophes*.

Watkin reikt verschillende verklaringen aan. Allereerst is het mogelijk te zeggen dat Serres' filosofie ongelegen kwam. Hij sprak in zijn doctoraat over Leibniz terwijl iedereen het over Spinoza had; hij ging in *Les cinq sens* in op de zintuigen wanneer internationaal de taal filosofie juist centraal stond; enzovoort. Soms is zijn interdisciplinariteit ook iets wat afschrikt. Serres zou te snel over zaken heen gaan en te ambitieus allerlei verschillende domeinen samenknopen — zijn werk past met andere woorden niet in onze huidige verering van specialisering. Iemand die zich begeeft in zo veel verschillende domeinen kan niet anders dan prietpraat verkopen. Zelfs voor zij die zo'n interdisciplinariteit kunnen waarderen, blijft het een uitdaging. Je bent als lezer gedoemd, hoe interdisciplinair men zichzelf ook waant, overtroefd te worden door Serres en toch op onbekend terrein terecht komen. Bij Serres kan men in eenzelfde paragraaf vaak terecht komen bij Romeinse mythes, het werk van Jules Verne en hedendaagse wiskundige topologie.

Een ander argument werd door Serres zelf in een interview aangereikt. In tegenstelling tot andere populaire filosofen heeft Serres niet één centraal idee dat je aan hem kunt linken, zoals de deconstructie bij Derrida of het zondebokmechanisme bij Girard. Ergens wil Watkin daar met zijn boek verandering in brengen, aangezien hij precies een aantal centrale thema's bij Serres naar voren brengt. Specifiek gaat het om drie centrale thema's: *umbilical thinking*, verwerping door generalisatie en het koppel Harlekijn-Pierrot.

De grote vijand voor Serres is wat Watkin *umbilical thinking* noemt: een denken dat alles wil vatten via één discours, één register, alles door één navelstreng voeren. Dat wil niet zeggen dat bij Serres het verschil als superieur aan identiteit wordt gezien, maar dat verschil en identiteit, variatie en onveranderlijkheid, altijd complementair zijn. Als Serres dus een auteur bekritiseert, dan eindigt dat niet in een verwerping van die positie, maar in het aantonen dat die positie maar één instantie is van een algemener principe dat een eindeloos aantal verschillende filosofieën naast elkaar laat bestaan.

Serres werkt dus niet via een deconstructie, zoals Derrida, maar paradoxaal genoeg via veralgemening. Serres geeft ook wel de analogie van de copernicaanse revolutie. De ultieme les daaruit is niet zozeer dat een centrum voor een ander wordt ingeruild, maar dat uiteindelijk alle punten evengoed centra zijn — dat er geen punt te prefereren valt boven alle andere. Filosofie moet beginnen te doen wat de astrofysica al lang weet. Watkin illustreert dit principe ook met het prachtige verhaal van Young Tom. In het verhaal vangt Tom een kabouter, die daardoor verplicht is de boom in het bos te onthullen waaronder goud begraven ligt. Tom markeert de plek door een lint om de boom te binden, en de kabouter belooft het lint niet te verwijderen voordat Tom terugkomt met zijn schop om het goud weg te halen. Als Tom echter terugkeert, ontdekt hij dat elke boom in het bos nu een identiek lint heeft en dat de kabouter verdwenen is. Op dezelfde wijze ondergraaft Serres de posities van zijn tegenstanders. Russells claim dat Leibniz' hele systeem om zijn logica draait is niet fout, maar is simpelweg maar één lintje in het hele bos van mogelijke manieren om Leibniz te lezen. In die zin valt een auteur niet te lezen als een rechte lijn, van begin tot einde, maar als een alles verbindend netwerk.

Een derde principe van Serres' filosofie is gelinkt aan de figuren Harlekijn en Pierrot (beide figuren stammen uit de *commedia dell'arte*). Harlekijn staat voor het singuliere, de veelkleurigheid; Pierrot is wit en staat voor het universele. Maar, zoals Serres vaak opmerkt, is de kleur wit enkel de combinatie van alle kleuren en kan met het gepaste prisma opgebroken worden in alle kleuren. Het lokale en het globale, volgens Serres, staan dus niet tegenover elkaar, maar vooronderstellen elkaar. Universaliteit is niet de antithese van lokaliteit, maar bestaat juist uit het veelvoud van lokaliteiten. In zijn laatste boeken en interviews durft Serres ook wel het voorbeeld van Google te gebruiken: om iets op te zoeken moet je niet meer het abstracte concept begrijpen, maar kan je een eindeloos aantal singuliere voorbeelden en afbeeldingen vinden die toch een

universaliteit weergeven.

Het boek van Watkin bestaat uit twee grote delen. Het eerste deel gaat in essentie over de vorm en de stijl van het werk van Michel Serres, terwijl het tweede deel ingaat op de inhoud. De drie hoofdstukken van het eerste deel gaan over hoe Serres filosofeert (geïnspireerd door Leibniz en tegen Plato en Descartes), over zijn alternatieve opvatting van ruimte en tijd en over het vraagstuk van Serres' stijl. De specifieke opzet en stijl van Serres vormen een uitdaging om over zijn werk te schrijven. Kan je de filosofie van Serres wel samenvatten? Er zijn heel wat sceptici die daar negatief op antwoorden. Elke poging is gedoemd zijn werk onrecht aan te doen, door tegen de geest van zijn denken in te gaan en allerlei zaken over het hoofd te zien. Maar paradoxaal had Serres zelf die taak al eens opgenomen, namelijk in zijn doctoraat over Leibniz. Daar vertrekt Serres van hetzelfde probleem: Leibniz kan men niet begrijpen door te focussen op één lijn in zijn denken — van zijn logica tot zijn theologisch mysticisme — en heel het oeuvre van Leibniz daartoe te reduceren. En toch schrijft Serres een boek over Leibniz, maar juist een dat al de lijnen in Leibniz' denken naast elkaar plaatst, zonder ze te reduceren. Watkin haalt hier inspiratie uit om zijn eigen boek over Serres vorm te geven (21).

Serres' boeken worden nog regelmatig als poëzie weggezet. Maar het verwijt dat Serres louter dichtelijk zou schrijven getuigt zelf van een onderliggende filosofische opvatting. Zoals ook Bruno Latour in zijn reflecties op Serres benadrukt, gaat het bij Serres om het problematiseren van de idee dat er zoiets als een zuiver of oorspronkelijk vertoog zou bestaan — ontdaan van alle overbodige elementen — dat de essentie van iets echt zou vatten. Dat soort reductionisme zweert Serres af. Als hij bijvoorbeeld spreekt over zeilen of houtwerk, gebruikt hij de alledaagse taal van de zeiler of de timmerman, een spreken dat uiteraard voor de rest kan overkomen als obscuur. Bovendien wijken Serres' boeken ook af qua doelstelling. Ze hebben niet de bedoeling de wereld te beschrijven of een doctrine uiteen te zetten. In plaats daarvan is het iets dat wordt toegevoegd aan de wereld, een meditatie die ons uitnodigt om op een nieuwe manier met de wereld om te gaan. Het is in die zin een interventie niet op het niveau van de theorie, maar eerder van de filosofische praktijk. Watkin zelf vat dat onder de term van 'globale intuïtie'. Wat op het spel staat bij Serres is het aanbieden van een reeks alternatieve leessleutels om naar de wereld te kijken. Zijn boeken vallen te lezen als een soort demonstraties van de vruchtbaarheid van die leessleutels en hoe die de wereld en haar fenomenen anders kunnen doen verschijnen.

Centraal in het boek van Watkin staat de term 'denkfiguren' (*Figures of Thought*), die hij haalt bij de oorspronkelijke ondertitel van Serres' boek *Le Gaucher boiteux* (2015). Denkfiguren hebben enige affiniteit met Deleuzes conceptuele personages. Volgens Watkin zijn denkfiguren altijd (1) een soort algoritmes die je herhaaldelijk in verschillende contexten kan laten opereren; (2) zijn ze aanwezig in de natuur zelf; (3) introduceren ze altijd iets nieuws; (4) zijn

ze niet enkel mentaal, maar vaak ook lichamelijk of praktisch; (4) worden ze gekaderd als karakters met eigennamen; (5) synthetiseren ze een veelvoud van elementen; (6) en bezitten ze een rijkdom die niet kan bereikt worden via abstracte concepten. Vaak weerkerende voorbeelden bij Serres zijn Hermes, Atlas, Harlekijn, Pierrot, de Parasiet, de Pontifex, Engelen, Odysseus, enzovoort.

Het tweede deel van het boek gaat in op een aantal inhoudelijke thema's, opgehangen aan drie kapstokken: taal, objecten en ecologie. Serres' filosofie wijkt op deze drie elementen af van tijdgenoten. Voor Serres is taal geen geprivilegieerd onderzoeksobject, wat vreemd was in tijden van structuralisme en poststructuralisme. Taal werd eerder in zijn materialiteit opgevat, als slechts één manier van informatie-uitwisseling tussen alle fysische en biologische wijzen waarop dat gebeurt. Tegelijkertijd impliceert dat geen naïef reductionisme of materialisme, want ook objecten worden herdacht door Serres. Voor Serres zijn objecten relationeel en actief, in plaats van atomair en passief. Zelf spreekt Serres van quasi-objecten, "een van de meest besproken en algemeen overgenomen termen van Serres" (310). Quasi-objecten verwijzen voor Serres naar zaken waarrond een collectief gevormd wordt: de bal in een rugbywedstrijd of de zondebok in een maatschappij. Quasi-objecten vormen en hervormen dus de objecten en subjecten waarmee we in ons alledaags leven vertrouwd zijn.

Ten slotte is er nog het thema van ecologie, dat Watkin ook al in vorig werk over Serres centraal plaatste. Dit is wellicht ook het sterkste deel van het boek. Serres was inderdaad iemand die zich al heel vroeg met de ecologische problematiek bezighield. Het stond bijvoorbeeld centraal in zijn *Le contrat naturel* (1990), wat een van zijn beste boeken blijft. Maar voor Serres is ecologie geen aparte problematiek — vandaar dat Serres ook zelden de term ecologie laat vallen. Eerder is het de algemene kern van Serres' denken: hoe cultiveren we de juiste soort relaties? Watkin hangt dit op aan het onderscheid tussen twee betekenissen van ecologie, maar daar lijkt hij Serres verkeerd te lezen. Serres wijst erop hoe ecologie zowel kan verwijzen naar een wetenschap als naar een politieke strijd. Serres wil omwille van deze verwarring de term niet gebruiken. Watkin concludeert daar vreemd genoeg uit dat Serres wel zou instemmen met de wetenschappelijke notie van ecologie, die breder dan de politieke zou zijn.

Watkin wijst ook op het feit dat, hoewel Serres' filosofie een relationele filosofie is, Serres niet alle relaties aanvaardbaar vindt. Zo verzet Serres zich tegen relaties die worden gedomineerd door recht, macht of economie (vaak verwijzend naar de Indo-Europese godentrias van Georges Dumézil: Jupiter - Mars - Quirinus). Daarnaast waarschuwt Serres voor elke reductie van objecten tot sociale relaties, in navolging van René Girard, waar het object wordt vergeten ten koste van een spiraal van mimetisch geweld. Watkin werkt echter beide linken naar Dumézil en Girard niet verder uit. De goede relaties, daarentegen, hebben drie eigenschappen: ze zijn federatief, algoritmisch en inventief. Ze brengen met andere woorden ongelijksoortige elementen samen (zoals wetenschap en literatuur); doen dat via een wederkerende procedure die overal kan worden

toegepast; en voegen ten slotte steeds iets nieuws toe.

Het feit dat Dumézil en Girard niet uitvoerig besproken worden, zegt echter wel iets over het hele boek. Watkin is een Australiër, aangesteld aan een departement van *French Studies*. Het boek wordt dus getypeerd door een zeker Anglo-Amerikaans zelfbegrip van continentale filosofie, hetgeen op vele manieren zijn lezing van Serres kleurt. Het best valt Watkins ambitie dan ook te beschrijven als een soort macrofilosofie: om een auteur te begrijpen, moet je hem plaatsen binnen de canon van grote auteurs. Serres wordt dus constant vergeleken met Plato, Lucretius of Descartes, alsof ze samen aan tafel zitten. Daartegenover zou men het ideaal van een microfilosofie kunnen plaatsen, die juist zou ijveren Serres' oeuvre te situeren in relatie tot zijn lokale burens binnen de Franse filosofie. Serres zou dus begrepen moeten worden via zijn interactie met Auguste Comte, Gaston Bachelard, Georges Canguilhem, Louis Althusser, Michel Foucault of Bruno Latour. De meeste van deze auteurs worden niet uitvoerig besproken door Watkin. Een aantal Franse auteurs komen wel aan bod — zoals Gilles Deleuze, Jacques Derrida of Jean-Luc Nancy — maar precies als onderdeel van een Anglo-Amerikaanse canon van Franse filosofie (en als auteurs waarmee Watkin zich in vorig werk heeft beziggehouden). Maar de dialoog tussen Serres en Nancy, die veelvuldig aan bod komt, voelt bijvoorbeeld vreemd en geforceerd. Beide auteurs zijn nooit werkelijk een dialoog aangegaan. Voor iemand zoals Watkin die zich toch als een expert van 20e-eeuwse Franse filosofie ziet, is deze microfilosofische dimensie opvallend afwezig. Dat is niet enkel omdat deze zaken achterwege gelaten zijn, maar ook omdat ze effectief niet bestudeerd lijken te zijn. Zo is de confrontatie tussen Serres en Bachelard in het boek (281-283) louter negatief geformuleerd, terwijl Serres zich in zijn vroege werk juist enorm in de lijn van Bachelard plaatste.

Desondanks is het boek van Watkin een ware verrijking voor de literatuur en biedt het een kostbare inleiding tot Serres' werk. Vaak is beginnen met Serres te lezen een hele opgave, aangezien je paradoxaal alles van Serres moet gelezen hebben om een individueel boek te begrijpen. Watkins boek biedt een handige opstap voor zij die zo'n sprong in de wereld van Serres willen wagen.

Massimiliano SIMONS (Gent)